

Atkarības jēdziena interpretācija krimināltiesībās

Jānis Baumanis

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Juridiskā fakultāte, Latvija
janis.baumanis@rsu.lv*

Kopsavilkums

Mūsdienu sabiedrības jauno izaicinājumu drošības nostiprināšanas klāstā ietilpst arī krimināltiesisko normu pilnveide un pareiza interpretācija. Rakstā pievērsta uzmanība Krimināllikumā izmantotajam jēdzienam “atkarība”. Autors sniedz šī jēdziena interpretāciju, skaidrojot normas ar gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi, un secina, ka krimināltiesībās jēdziens “atkarība” galvenokārt izmantots, lai apzīmētu līdzatkarību, proti, atkarību no cita cilvēka vai atkarību no dažādām vielām. Kaut gan dažu Krimināllikuma normu interpretācijas rezultātā var secināt, ka atkarību klāstā ietilpst arī uzvedības atkarības, piemēram, atkarība no azartspēlēm, tomēr krimināltiesību teorijā un praksē uzvedības atkarības faktiski netiek izceltas un tām uzmanība nav pievērsta.

Analizējot atkarību kā psiholoģisko kategoriju un atkarību kā krimināltiesisko kategoriju, autors secina, ka krimināltiesībās, nepārbaudot faktiskās atkarības esamību, ir pietiekami konstatēt, ka tiesību normā ir atzīta atkarības esamība.

Atslēgvārdi: noziedzīgs nodarījums, atkarība, cietušais, vainīgais.

Ievads

Ikdienā cilvēka uzvedību nosaka daudzi dažādi faktori. Daži no šiem faktoriem spēj laupīt personai patstāvību. Atrašanās šāda faktora ietekmē pie noteiktiem apstākļiem rada atkarību, kas var būt saistīta ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Mūsdienu sabiedrībā faktoru klāsts, kas var radīt atkarību, nemitīgi pieaug, kas ir jauns izaicinājums drošības nostiprināšanā, tostarp arī krimināltiesību kontekstā.

Atkarība kā krimināltiesiska kategorija, nenoliedzami, saglabā psiholoģisko aspektu. Krimināllikumā jēdziens “atkarība” tiek izmantots dažādās izpratnēs, piesātinot krimināltiesības ar jautājumiem, uz kuriem atbildes saistītas ar psiholoģiju.

Darba mērķis

Atklāt Krimināllikumā izmantotā jēdziena “atkarība” saturu, konstatējot tā kopīgās un atšķirīgās pazīmes ar psiholoģijas kategoriju “atkarība”.

Materiāls un metodes

Rakstā, pievēršot uzmanību judikatūrai, krimināltiesību doktrīnai un tiesiskajam regulējumam, izmantota gramatiska, sistēmiska, vēsturiska un teleoloģiska metode, lai interpretētu krimināltiesisko kategoriju – atkarību.

Rezultāti

Latviešu valodā ar jēdzienu “atkarība” tiek saprasta “atrašanās (kāda, kā) varā, ietekmē, patstāvības trūkums” [3, 111]. Šī skaidrojuma iekavās norādītais iezīmē atkarības divējādo izpratni, kas atspoguļojas arī krimināltiesībās.

Pirmkārt, atkarība kā līdzatkarība, kas izpaužas kā atrašanās citas personas ietekmē (angļu val. *dependence*). Šo atkarību krimināltiesībās parasti analizē saistībā ar noziedzīgā nodarījumā cietušo personu. Piemēram, šajā izpratnē atkarība minēta Krimināllikuma 124. panta pirmajā daļā, kas paredz kriminālatbildību par personas novešanu līdz pašnāvībai vai tās mēģinājumam, cietsirdīgi apejoties ar cietušo vai sistemātiski pazemojot viņa personisko cieņu, ja šī persona nav atradies materiālā vai citādā atkarībā no vainīgā. Savukārt šī panta otrā daļa paredz atbildību par tādām pašām darbībām attiecībā uz personu, kas atradies materiālā vai citādā atkarībā no vainīgā.

Otrkārt, atkarība kā atrašanās citu faktoru ietekmē (angļu val. *addiction*). Krimināltiesībās šādu atkarību parasti analizē saistībā ar noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu. Piemēram, šajā izpratnē atkarība minēta Krimināllikuma 58.¹ panta ceturtās daļas 5. punktā, kas paredz, ka, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai ar tās piekrišanu var uzlikt par pienākumu ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu vai citas atkarības.

Kā redzams, Krimināllikumā abas minētās atkarības izpratnes nav konkretizētas, pieļaujot iespēju konstatēt arī citas, likumā neminētas atkarības. Ielūkojoties mājaslapā <https://tavaatkariba.wordpress.com/>, var konstatēt, ka pastāv ļoti daudz dažādu atkarību veidu, piemēram, apsēstība ar tīrību, darba atkarība (darbaholisms), datorspēļu un interneta atkarība, iepirkšanās atkarība (šopping), mācīšanās atkarība (studijholisms), nikotīna atkarība (smēķēšana), saldumu atkarība, seksuālā atkarība, spēļu atkarība, velobraukšanas atkarība, ēdienatkarība. Ņemot vērā atkarības veidu lielo daudzumu, kā arī to, ka jēdziens “atkarība” krimināltiesībās ir vērtējuma jēdziens, rodas nepieciešamība konstatēt pazīmes, kas ļautu praksē pareizi interpretēt Krimināllikumā lietoto jēdzienu “atkarība”.

Iesākumā autors piedāvā aplūkot psiholoģijā identificētās atkarības pazīmes. Psiholoģijas grāmatā “Atkarība: ģimenes slimība” [8, 1] minētas sešpadsmit atkarības (līdzatkarības) pazīmes. Ņemot par pamatu šo iedalījumu un integrējot tajā krimināltiesiskos jēdzienus, var izdalīt noteiktas atkarības un līdzatkarības pazīmes (sk. 1. tabulu).

1. tabula. Atkarības un līdzatkarības pazīmes krimināltiesiskā aspektā

Pazīmes	Atkarība	Līdzatkarība
1	2	3
Kontroles zudums	Vainīgais zaudē kontroli pār lietotā alkohola, narkotiku vai citu vielu daudzumu. Zaudē kontroli pār situāciju, kurā vielas tiek lietotas.	Cietušais zaudē kontroli pār savām jūtām pret vainīgo un savu uzvedību.
Noliegšana	Vainīgais noliedz, ka ir atkarīgs no alkohola, narkotikām vai citām vielām.	Cietušais neatzīst problēmu, norādot, ka problēmas ir vainīgajai personai.
Agresija	Verbālā vai fiziskā pret cietušo.	Verbālā vai fiziskā pret vainīgo.
Dominējošās jūtas	Vainīgais izjūt dvēseles sāpes, vainu, kaunu, naidu vai aizvainojumu.	Cietušais izjūt dvēseles sāpes, vainu, kaunu, naidu vai aizvainojumu.
Tolerances pieaugums	Vainīgajam pieaug spēja panest (izturēt) lielu daudzumu lietoto vielu.	Cietušajam pieaug spēja izturēt emocionālās sāpes, kuras sagādā vainīgais.
Paģiru sindroms	Lai atvieglotu sindromu, vainīgajam nepieciešama jauna vielu doza.	Pēc šķiršanās ar vainīgo cietušais ļaunas jaunām destruktīvām attiecībām ar vainīgo.
Apreibums	Vainīgajam bieži esošais stāvoklis, kas rodas, lietojot vielas	Cietušajam bieži esošais stāvoklis, kurā viņš nespēj mierīgi, saprātīgi, proti, skaidri spriest.
Pašnovērtējums	Zema pašcieņa, kas pieļauj vainīgā pašiznīcinošo uzvedību.	Zema pašcieņa, kas pieļauj cietušā pašiznīcinošo uzvedību.
Fiziskā veselība	Vainīgā aknu, sirds, kuņģa, nervu sistēmas slimības.	Hipertensija, galvassāpes, sirds “neiroze”, aritmija, kuņģa čūla.
Pavadošie psihiskie traucējumi	Depresija.	Depresija.
Papildu atkarība no citām vielām	Vainīgajam atkarība no alkohola, narkotikām, trankvilizatoriem vai citām vielām var kombinēties.	Līdztekus atkarībai no vainīgā iespējama atkarība no trankvilizatoriem vai citām vielām.
Apziņas apspēstība ar tieksmju priekšmetu	Vainīgās personas apziņā dominē domas par alkoholu, narkotikām vai citām vielām.	Cietušās personas apziņā dominē domas par vainīgo.
Attieksme pret ārstēšanu	Vainīgais atsakās ārstēties.	Cietušais atsakās ārstēties.

1	2	3
Izvešošānās apstākļi	Atturēšanās no vielu lietošanas, zināšanas par slimības koncepciju, ilgstoša rehabilitācija.	Vainīgās personas atraidīšana, zināšanas par līdzatkarības koncepciju, ilgstoša rehabilitācija.
Izvešošānās efektīvās programmas	Psihoterapija, 12 soļu programma, pašpalīdzības grupas.	Psihoterapija, 12 soļu programma, pašpalīdzības grupas.
Norise	Liels recidīva risks.	Liels recidīva risks.

Kā redzams, lai identificētu atkarību, nepieciešams psihisko procesu izvērtējums. Šajā izvērtējumā būtu jāanalizē psihiskie procesi (domas, vēlmes, jūtas u. c.) atkarības rašanās brīdī, atkarības attīstībā, “ārstēšanas” no atkarības procesā, kā arī periodā pēc “ārstēšanas”. Šāds izvērtējums iespējams psiholoģiskās ekspertīzes ietvaros.

Krimināltiesībās atkarības kā līdzatkarības konstatēšana parasti notiek, analizējot tikai objektīvās pazīmes. Proti, lai konstatētu līdzatkarību, praksē pietiek konstatēt objektīvi esošo vainīgās personas statusu attiecībā pret cietušu. Piemēram, 2006. gada 5. janvāra lēmumā lietā SKK 01-12/06 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments piekrita prokurora viedoklim, ka cietušās atkarība no apsūdzētā ir konstatēta pareizi. Tas izriet no Civillikuma pirmās daļas otrās nodaļas trešās apakšnodaļas normām. Minētajā nolēmumā redzams:

“Attiecībā uz apsūdzētā V. I. meitas N. I. atkarību no tēva prokurors vērs uzmanību uz to, ka spriedumos ir norādīts, ka V. I. ir nepilngadīgās meitas tēvs, t. i., persona, no kuras viņa ir materiāli vai citādā veidā atkarīga. Materiālā atkarība izriet no Civillikuma 179. panta pirmās daļas, un spriedumos ir norādīta arī cietušās cita atkarība no kasatora, kas izriet no radniecības attiecībām. Turklāt saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 125. panta pirmās daļas 4. punktu šie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem bez papildu procesuālo darbību veikšanas.” [5, 1]

Tātad, ja likumā ierakstīts, ka persona ir līdzatkarīga, tad līdzatkarības fakts ir pierādīts.

Jāatzīst, ka šāda pieeja līdzatkarības konstatēšanai nebūt nenozīmē atkarības kā psiholoģiskās kategorijas esamību. Šāda praksē esošā atkarības konstatēšanas pieeja ir nostiprināta arī krimināltiesību teorijā. Komentējot Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 7. punktā paredzēto atbildību pastiprinošo apstākli, ka “noziedzīgais nodarījums izdarīts pret personu, izmantojot tās dienesta, materiālo vai citādu atkarību no vainīgā”, tiek norādīts:

[...] ar dienesta atkarību no vainīgā saprot dienesta, darba, militārās attiecības. Par materiālo atkarību liecina tādas attiecības starp vainīgo un cietušu, kad vainīgajam bijis pienākums sniegt cietušajam būtisku materiālu palīdzību vai cietušais atradies pilnīgā vainīgā apgādībā. Ar citādu atkarību no vainīgā saprot jebkādu tādu situāciju, kad persona jūt savu pienākumu pakļauties citai personai – atkarību, kas izriet no laulības vai radniecības saitēm, attiecības starp pedagogu un skolnieku, ārstniecības personu un pacientu, fiziski nespējīgu vai garīgi slimu un tā kopēju u. tml.” [1, 217]

Tātad līdzatkarība krimināltiesību teorijā ir attiecību fakts, kurā vienai personai pret citu personu ir teorētiska vara. Respektīvi, ja pastāv attiecības, kurās vienai personai pret otru personu ir noteikti pienākumi, krimināltiesību teorijā tiek atzīts, ka šādas attiecības ir atkarības fakts. Šāda atkarība kā krimināltiesiskā kategorija nav tas pats, kas ir atkarība kā psiholoģiskā kategorija.

Runājot par atkarību, kas nav līdzatkarība, tiek izšķirtas fizioloģiskās jeb vielu atkarības (*substance addictions*) un uzvedības atkarības (*behavioral addictions*).

Aplūkojot atkarību no vielām krimināltiesību kontekstā, tika analizēta Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-17-01, kurā izvērtēta Krimināllikuma 253.² panta pirmajā daļā iekļautās normas “narkotisko un psihotropo vielu lietošana bez ārsta nozīmējuma”, atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam. Šajā nolēmumā norādīts:

“[...] narkotisko un psihotropo vielu lietošana bez medicīniskām indikācijām, neievērojot ārsta rekomendētās lietošanas devas un termiņus, rada iespēju attīstīties pārmērīgai šo vielu lietošanai, bet, turpinot to, var rasties atkarība, kas ir hroniska slimība un veidojas daudz ātrāk nekā alkohola atkarība. [...] Var piekrist pieteicējas pārstāvja uzskatam, ka tādas personas, kurām jau ir izveidojusies atkarība, kriminālsoda draudi vien neatturēs no narkotisko un psihotropo vielu lietošanas. Taču individuus, kas vēl nav kļuvuši atkarīgi no narkotiskajām un psihotropajām vielām, šādi draudi varētu motivēt neuzsākt šo vielu lietošanu vai atteikties no tās.” [6, 1]

No minētajām atziņām izriet, ka vielu lietošanas fakts ne vienmēr nozīmē atkarības esamību. Tas jāņem vērā, piemēram, kad tiek piemērota Krimināllikuma 59. panta ceturtā daļa, kas paredz, ka tiesa personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarības dēļ, var atbrīvot no soda izciešanas, ja šī persona piekritusi ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarības. Sods izpildāms, ja persona tiesas noteiktajā laikā nav uzsākusi ārstēšanos vai pēc tam izvairījusies no ārstēšanās.

Kā Krimināllikuma 59. panta ceturtās daļas trūkumu jāatzīst, ka šī norma neparedz iespēju tiesai personu atbrīvot no soda izciešanas, ja persona izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu citas atkarības dēļ, kas nav alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarība, ja šī persona piekritusi ārstēties no šīs citas atkarības. Šāda cita atkarība ir minēta Krimināllikuma 58.¹ panta ceturtās daļas 5. punktā, kurā noteikts, ka, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai ar tās piekrišanu var uzlikt par pienākumu ārstēties ne tikai no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu atkarības, bet arī no citas atkarības. Šī cita atkarība teorētiski var būt arī uzvedības atkarība, piemēram, atkarība no azartspēlēm vai riskantas uzvedības. Lai gan jāatzīst, ka minētās normas ieviešanas procesā galvenā uzmanība bija pievērsta psihotropo vai toksisko vielu atkarībai.

Līdz 2004. gada 24. jūnijam Krimināllikuma 58.¹ panta ceturtās daļas 5. punktā bija paredzēts pienākums “ārstēties no alkoholisma, narkomānijas vai citas atkarības”. 2004. gada 27. maijā tika pieņemts likums “Grozījumi Krimināllikumā”, kas paredzēja

izteikt 58.¹ panta ceturrtās daļas 5. punktu šādā redakcijā: “5) ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu vai citas atkarības.” Pamatojot grozījumu nepieciešamību likumprojekta Nr. 592 “Grozījumi Krimināllikumā”, anotācijā tika norādīts:

“Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” izdošanas mērķis ir nodrošināt Krimināllikuma terminoloģijas atbilstību narkoloģiskajā dienestā lietotajai Starptautisko statistisko slimību un veselības problēmu klasifikācijas 10. redakcijai, kurā visas vieliskās atkarības ir ietvertas sadaļā Psihiski un uzvedības traucējumi psihoaktīvu vielu lietošanas dēļ. Klasifikatorā netiek lietoti vārdi “alkoholisms”, “narkomānija” un “toksikomānija”, bet galvenais uzsvars likts uz vārdu “atkarība”. Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” paredz konkrēti noteikt atkarības veidus, kā arī nodrošināt terminu vienveidīgu un konsekventu lietojumu normatīvo dokumentu tekstos atbilstoši juridiskās tehnikas prasībām. Krimināllikuma grozījumos vārdi “alkoholisms, narkomānija vai toksikomānija” tiek aizstāti ar vārdiem “alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarība” un vārdi “apreibinošās vielas” tiek aizstāti ar vārdiem “toksiskās vielas”, nodrošinot pilnu aizliegto vielu uzskatījumu, kas norādīts ārstniecības jomu regulējošos normatīvajos aktos”. [7, 1]

Tādējādi, lai nodrošinātu terminu vienveidīgu un konsekventu lietojumu, veiktajā likuma jaunradē analīzei bija pakļauti vielu atkarības veidi, bet netika pievērsta uzmanība citādām iespējamām atkarībām, tāpēc praksē jārisina jautājums, vai, piemēram, uzvedības atkarības ir pieskaitāmas pie šīm citām atkarībām. Ja ir pieskaitāmas, tad kādi uzvedības atkarības veidi ir atzīstami par tik kaitīgiem, lai uzliktu pienākumu ārstēties no šīs atkarības.

Pie uzvedības atkarībām pieskaitāma arī atkarība no riskantas uzvedības. Ņemot vērā minēto, rodas jautājums, vai ārstēt nevajadzētu personas par, piemēram, *BASE jumping* jeb lēkšanu ar izpletņiem no ēkām, antenām, tiltiem, klintīm un tamlīdzīgiem objektiem, ja konstatēta atkarība no šādas riskantas uzvedības? Šis jautājums cieši saistīts ar jēdziena “atkarība” interpretāciju. Jāatzīst, ka krimināltiesību normas neliek šķēršļus prokuroram, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, personai ar tās piekrišanu uzlikt pienākumu ārstēties no riskantās uzvedības atkarības. Atklāts paliek tikai jautājums, vai Latvijā pastāv iespēja šādu ārstēšanu īstenot praktiski.

Jautājums par ārstēšanos no atkarības var būt svarīgs, ne tikai nosacīti atbrīvojot personu no kriminālatbildības vai atbrīvojot personu no soda izciešanas, bet arī nosakot sodu. Sākot ar nelielu vēsturisku apskatu, jānorāda, ka, komentējot Latvijas PSR Kriminālkodeksa 12. pantu, kurā bija reglamentēta atbildība par dzērumā izdarītu noziegumu (ar grozījumiem pēc stāvokļa uz 1982. gada 1. martu), P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesore M. Blūma rakstīja: “Personām, kas izdarījušas noziegumu uz hroniska alkoholisma vai narkomānijas pamata, tiesa līdzās sodam par izdarīto noziegumu var piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus saskaņā ar 57. pantu [..]” [4, 63]

Latvijas PSR Kriminālkodeksa 57. pants paredzēja medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu hroniskiem alkoholiķiem un narkomāniem. Minētā panta komentāros norādīts:

“Alkoholisms un narkomānija ir hroniskas slimības, kas rodas alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu sistemātiskas lietošanas rezultātā. Komentējamais pants vērsts uz to, lai personām, kas izdarījušas noziegumu uz hroniska alkoholisma vai narkomānijas pamata, piemērotu medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus, lai šīs personas vienlaikus ar pāraudzināšanu un labošanas atgūtu veselību.” [4, 207]

Arī šobrīd Krimināllikuma 70. pants ļauj piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus vienlaikus ar sodu personām, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, būdamas ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī. Šajā pantā paredzēts:

“[...] Ja šādu personu notiesā ar brīvības atņemšanu, ārstēšana notiek tai piemērotās brīvības atņemšanas vietās. Ja šādu personu notiesā bez brīvības atņemšanas, tiesa uzliek tai par pienākumu ārstēties psihiatriskajā medicīnas iestādē pēc dzīvesvietas.”

Kā redzams, Krimināllikuma 70. pantā nav norādes uz atkarību, bet ir norāde uz psihiatrisko medicīnas iestādi, kurā, kā zināms, notiek ārstēšana arī no atkarībām. Tātad, ja praksē tiek konstatēts, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts apstākļos, kuros vainīgās personas uzvedību ietekmēja kāda no atkarībām, būtu jālemj par ierobežotās pieskaitāmības esamību, kā arī par medicīniska piespiedu līdzekļa piemērošanu šai personai.

Turpinājumā autors vēlas pievērst uzmanību cilvēku tirdzniecības jēdzienam, kurā tiek izmantots vārds “atkarība”. Saskaņā ar Krimināllikuma 154.² panta pirmo daļu cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana, izmitināšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās ievainojamības vai bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais. Minētā panta trešajā daļā ir izskaidrots, ka ekspluatācija šā panta izpratnē ir personas iesaistīšana prostitūcijā vai cita veida seksuālā izmantošanā, piespiešana veikt darbu, sniegt pakalpojumus vai izdarīt noziedzīgus nodarījumus, turēšana verdzībā vai citās tai līdzīgās formās (parādu verdzība, dzimtbūšana vai personas cita veida piespiedu nodošana citas personas atkarībā), turēšana kalpībā vai arī personas audu vai orgānu nelikumīga izņemšana.

Tātad, piemēram, personu savervēšana, lai turētu to kalpībā ekspluatācijas nolūkā, izmantojot tās atkarību no vainīgā, ir cilvēku tirdzniecība. Komentējot cilvēku tirdzniecības jēdzienā esošo frāzi: “izmantojot personas atkarību no vainīgā”, tiek norādīts, ka var būt

“[...] gan materiāla atkarība, kad cietušais atrodas pilnīgā vainīgā apgādībā vai saņem no viņa būtisku materiālu palīdzību, gan arī citāda veida atkarība, kas izriet no laulības vai radniecības, darba vai dienesta attiecībām utt.” [2, 279].

Ņemot vērā minēto un vērtējot jaunos izaicinājums drošības nostiprināšanā, būtu apsverams jautājums, vai par cilvēku tirdzniecību nevajadzētu atzīt personas savervēšanu, lai liktu viņai kalpot reliģijā vai sektā sludinātai ticībai un to sludinātājiem, izmantojot personas atkarību no minētajiem ticējumiem un tādējādi faktiski no ticības sludinātājiem. Šī nodarījuma kaitīgums kļūst acīmredzams, kad minētajā kalpošanā ietilpst sabiedrībā nepieņemamas darbības, no kurām kā visradikālāko var minēt neticīgo nonāvēšanu, vai arī piespiedu laulības. Šāda normu interpretācija rada iemeslu diskusijai par to, vai reliģiju vai sektā sludināto, ja tas būtiski ietekmē cilvēka uzvedību, var atzīt par atkarību.

Meklējot atbildi uz izvirzīto diskutablu tematu, jāpiemin, ka krimināltiesību teorijā tiek izdalīti divi atkarības (līdzatkarības) veidi: vertikālais un horizontālais. Vertikālā atkarība prezumē dominējošās un atkarīgās personas sociālo statusu atšķirību, kas paredz vai nu iespēju piemērot atkarīgajai personai dažāda rakstura negatīvus pasākumus, kas ierobežo tās gribu vai uzvedību (padotais – priekšnieks, aizdomās turētais – izmeklētājs), vai nu iespēju atkarīgo nostādīt tādā situācijā, kurā tā nevar pilnvērtīgi realizēt savas vajadzības (piemēram, materiālā atkarība, kas izriet no apgādības fakta). Horizontālās atkarības gadījumā dominējošai un atkarīgajai personai ir vienāds sociāli tiesiskais statuss (laulātie, kareivji karaspēka daļā, notiesātie cietumā), tomēr reāli radītās attiecības prezumē vienas personas dominanci pār citu [9, 558]. Atkarība no tās vai citas ticības nenoliedzami rada gan vertikālo (ticīgā atkarība no sludinātāja), gan horizontālo atkarību (ticīgā atkarība no cita ticīgā). Vertikālās atkarības ietvaros sludinātais, interpretējot ticības principus un izmantojot savas zināšanas par sludināto, var personai ierobežot gribu vai ietekmēt uzvedību. Savukārt starp ticīgajiem veidojas horizontālā atkarība, kas balstās uz reliģijā vai sektā sludināto. Abi šie atkarības veidi var tikt izmantoti, lai piespiestu personu īstenot dominējošā cilvēka gribu.

Diskusija

Interpretējot krimināltiesību normas par cilvēku tirdzniecību, izvērtējumam jāpārkļauj jautājums, vai reliģiju vai sektā sludināto, ja tas būtiski ietekmē cilvēka uzvedību, var atzīt par atkarību.

Secinājumi

1. Analizējot atkarību kā psiholoģisko kategoriju un atkarību kā krimināltiesisko kategoriju, autors secina, ka krimināltiesībās, nepārbaudot faktiskās atkarības esamību, ir pietiekami konstatēt, ka tiesību normā ir atzīta atkarības esamība.
2. Krimināltiesībās pamatjēdziens "atkarība" izmantots, lai apzīmētu līdzatkarību, proti, atkarību no cita cilvēka, kā arī lai apzīmētu atkarību no dažādām vielām. Lai gan dažu Krimināllikuma normu interpretācijas rezultātā var secināt, ka atkarību klāstā ietilpst arī uzvedības atkarības, piemēram, atkarība no azartspēlēm, tomēr krimināltiesību teorijā un praksē uzvedības atkarības faktiski netiek izceltas un tām uzmanība nav pievērsta.

Interpretation of the Concept of “Dependency” in Criminal Law

Abstract

The increasing range of new challenges of the modern society security also includes improvement and correct interpretation of the Criminal Law norms. The paper focuses on the concept of “dependency” (addiction) used in the Criminal Law. The author provides the interpretation of dependency (addiction) rendering the norms using grammatical, systemic, historical and teleological methods. The author concludes that in Criminal Law the concept of dependency (addiction) is basically used in order to denote interdependency, namely, the dependency on the other person and also in order to denote the dependency (addiction) on different substances. Although by interpreting some of the Criminal Law norms it can be concluded that the dependency range includes also behavioural dependencies, for instance, gambling dependency; however, in the Criminal Law theory and practice behavioural dependencies are actually not highlighted and they are not addressed.

Analysing dependency as a psychological category and dependency as a category of the criminal law, the author draws the conclusion that in Criminal Law for the existence of dependency it is sufficient to ascertain that existence of dependency is recognised by the legal norm, without verifying the existence of the actual dependency.

Keywords: criminal offence, dependence, addiction, victim, causer.

Literatūra

1. Krastiņš, U., Liholaja, V. *Krimināllikuma komentāri*. Pirmā daļa (I–VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015. 320 lpp.
2. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināltiesības*. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009. 866 lpp.
3. *Latviešu valodas vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Atb. red. D. Guļevska. Rīga: Avots, 2006. 1216 lpp.
4. *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*. Autoru kolektīvs J. Dzeniša un A. Niedres red. Rīga: Avots, 1982. 747 lpp.
5. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2006. gada 5. janvāra lēmums lietā SKK 01-12/06*. Iegūts no: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2006/> [sk. 29.03.2016.].
6. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01*. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2004-17-01.htm [sk. 29.03.2016.].
7. *Likumprojekta Nr. 592 “Grozījumi Krimināllikumā” anotācija*. Iegūts no: http://www.saeima.lv/L_Saeima8/index.htm [sk. 29.03.2016.].

8. Moskalenko, V. *Zavisimost: semejnaya bolezn.* (Москаленко, В. Зависимость: семейная болезнь.) Iegūts no: http://bookap.info/othosheniy/moskalenko_zavisimost_semejnaya_bolezn/gl51.shtm [sk. 29.03.2016.].
9. *Polnij kurs ugovnogo prava.* Tom 2: Prestuplenija protiv licnosti. Pod. red. A. I. Korobejeva. SPb.: Juridiceskij centr Press, 2008. (Полный курс уголовного права. Том 2. Преступления против личности. Под ред. А. И. Коробеева. СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. 682 с.)